

RUSYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN KONUŞMA DİLLERİNİN YAZI DİLİNE DÖNÜŞTÜRÜLME SÜRECİ VE ÖTEKİLEŞTİRME EKSENİNDE İZLENEN DİL POLİTİKALARI

YALÇIN, Süleyman Kaan*
TÜRKİYE /ТУРЦИЯ

ÖZET

Dil, konuşma dili ve yazı dili olmak üzere iki şekilde hayat bulan bir varlıktır. Her dil konuşma dili özelliği taşıyabilir; fakat her dil yazı dili olma özelliği taşıyamaz. Çünkü yazı dili olmanın gerektirdiği bazı şartlar vardır. Bu şartlar seçilme, kodlama, standartlaşma ve yaygınlaşmadır. Bir dilin yazı dili (standart dil) olması için bu şartları ya doğal ya da yapay bir şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir.

13. yüzyıla kadar tek bir yazı dili hâlinde gelişen Türk dili, yazı dili olmanın gerektirdiği şartları doğal bir şekilde yerine getirerek kendi içerisinde Batı ve Kuzey-Doğu Türkçeleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ayrılık daha sonra yine doğal bir süreç yaşamak kaydıyla kendi içerisinde bazı farklılıklar göstermiştir; ancak Rusların, plânlı bir şekilde uygulamış olduğu, her Türk boyunun konuşma dilini ayrı bir yazı diline dönüştürme politikası, 20. yüzyıla kadar birkaç yazı dili hâlinde devam eden Türkçeyi, 20 ayrı yazı dili hâline getirmiştir. Bu sürece, İlminsky ve Ostramov gibi misyonerlerin Rus hükümetlerine önerdiği ayrılıkçı dil politikalarının uygulanması, her Türk boyuna ayrı ve gereksiz işaretlendirmelerle dolu Kiril alfabesinin zorla kabul ettirilmesi ve açılan Sovyet yatılı okullarının ötekileştirme faaliyetlerinin çok büyük tesirleri olmuştur.

Bu çalışmada, Rusya'daki Türk halklarının konuşma dillerinin yazı dili olurken doğal bir süreç takip etmediği ve sadece siyasî iradenin baskıları sonucunda 20 ayrı yazı dili hâlinde şekillenen Türk dilinin tarihî macerası ile bir milletin hafızası demek olan dil kavramının Ruslar tarafından nasıl sunî bir sürece tâbi tutulduğu anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konuşma dili, yazı dili, dil politikaları, ötekileştirme.

ABSTRACT

Language Policies Pursued in The Axis of Othering and in The Process of Converting Spoken Language of Turks Living in Russia into their Written Language

* Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitim Bölümü. Elazığ/TÜRKİYE. e-posta: skyalcin23@hotmail.com

Language is an object realized in two ways; spoken language and written language. Each language can have the characteristics of a spoken language, however, every language can not have the characteristics of a written language since there are some requirements for a language to be deemed as a written language. These requirements are selection, coding, standardization and becoming widespread. It is necessary for a language to meet these requirements in either natural or artificial way so to be deemed as a written language (standard language).

Turkish language, which developed as a single written language till 13th century, was divided into languages as West Turkish and North-East Turkish by meeting the requirements of a written language in a natural way. Following this separation and through a natural process, it showed some differences in itself; however, the policy of converting the spoken language of each Turkish clan into their written language -the policy pursued by Russia in a planned way- turned Turkish, which came to 20th century as a few written languages- into 20 different written languages. Implementation of discriminatory language policies suggested by missionaries such as Slinky and Ostramov to Russian Government, imposing of Cyrillic alphabet full of different and unnecessary signs on each Turkish clan by force and othering activities of Soviet boarding schools opened had considerable effects on the said process.

This study aims at explaining that the conversion of spoken languages of Turkish societies in Russia into their written languages did not result from a natural process; the historical development of Turkish language which is shaped as 20 separate written languages only because of the pressure exerted by political will; and how the Russian subjected language concept –which is the memory of a nation– to an artificial process.

Key Words: Spoken language, written language, language policies, othering.

GİRİŞ

Türkçe, 7. ve 8. yüzyıllardan itibaren yazılı metinlerle takip edilebilen ve 13. yüzyıla kadar da aynı yazı dili etrafında gelişen bir dildir. 13. yüzyıla kadar tek yazı dili hâlinde gelişen Türkçenin bu dönemler içerisinde farklı ağızlara dayalı konuşma dilleri mevcuttu; ancak bu konuşma dilleri yazı dilinden farklı olarak gelişmemiş ve aykırılık yaratacak kadar farklılaşmamıştır. 13. yüzyıl ve sonrasında ise Türk dilinde belli bazı farklılıklar olmaya başlamış ve Türk dili farklı yazı dillerine ayrılmıştır; ancak oluşan bu yazı dillerinin bir kısmı dilin genel mantığı ve işleyişi çerçevesinde doğal olarak oluşurken, birçoğu da dilin doğal işleyişinin dışında daha çok siyasî eğilimler sonucunda yapay bir şekilde oluşmuştur.

13. ve 15. yüzyıllar arasında doğal lehçeleşmeye bağlı olarak Eski Türkiye Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve 15. yüzyıldan sonra da Çağatay

Türkçesi gibi doğal lehçeler gelişmiştir; ancak 16. yüzyıldan sonra Osmanlı sahası ve devamı olan Türkiye Türkçesi dışında kalan lehçelerin birçoğu Ruslar tarafından bilinçli bir şekilde yapay olarak oluşturulmuştur. Doğal gelişmesi içerisinde Türk yazı dillerinin bugün en fazla 6-7 olması beklenirken, uygulanan dil politikaları ile bu sayı yirmiye ulaşmıştır. Hatta son yapılan çalışmalarda bu sayının kırkı aştığı ifade edilmektedir (Akalin, 2004: 3). Bu yapay oluşumun tarihî sürekliliği Kazan'ın ve Astrahan'ın Ruslar tarafından işgaliyle başlar, 1880-1890'lı yıllar arasında Türkistan'ın tamamen işgal edilmesiyle devam eder ve 1917 Ekim Devrimi'nden sonra daha da şiddetlenir.

16. yüzyılda emperyalist Rusların karşısında güçlü birer kale olarak Kazan ve Astrahan bulunmaktaydı. Hem stratejik hem de jeopolitik öneme haiz bu iki Türk bölgesi, Ruslar için tüm Türkistan'a açılmanın kilit noktasındaydı. Bu yüzden Ruslar yaklaşık 300 yıl boyunca Türklerle bu bölgelere hâkim olmak için savaşmışlardır. 1552 yılında Kazan'ın 1556 yılında da Astrahan'ın düşmesiyle emperyalist Ruslar sömürgeci yüzlerini tüm Türkistan'a göstermeye başlamışlardır.

Rusların böl-parçala-yut/yönet anlayışı ve ayrılıkçı politikaları bu ilk işgal tarihlerinden itibaren başlar. Kazan'ı işgal eden Ruslar, Kazan Hanlığı içerisinde aslında İdil Bulgarlarının devamı olan ve kendine Bulgar veya Müslüman adını vererek Tatar adını reddeden Türkleri hemen farklı adlarla adlandırmışlardır. Burada yaşayan Türklerle önce yeni Bulgarlar sonra Kazanlılar en sonunda da, reddettikleri, Tatar ismini koymuşlardır (Devletşin, 1981: 9-11; Özkan, 2004: 55). Aslında İdil Bulgarlarının devamı olan Tatarlarla başlayan bu süreç 1884'te işgal edilen Türkistan'daki her Türk topluluğu üzerinde uygulamaya konulmuştur. Örneğin, Ekim Devrimi'ne kadar Altaylılar "Oyrot" adıyla anılırken daha sonra hiçbir akrabalıkları olmadığı hâlde Rus literatüründe belli bir dönem "Altay Kalmıkları veya Ak Kalmıklar şeklinde anılmışlardır (Dilek, 2004: 73); Tofaların adı 19. ve 20. yüzyıldaki ilmî çalışmalarda kendi içinde bulunan beş oymağın sadece birinin adı olan Karağas adıyla verilmiştir. Yine Hakas adının yerine 19. yüzyılda Tatar adı kullanılırken, Şorlar ise Kuznetsler veya Kuznets Tatarları diye anılmıştır. Sahalar ise 1990'a kadar "Yakut" adıyla anılmıştır (Kirişcioğlu, 2004: 43). Ruslar, işgal ettikleri bu yerlerde yaşayan Türkleri yeni bir kimliğe büründürmek için öncelikle farklı boy isimleriyle adlandırmış, daha sonra ise bununla da yetinmeyerek bazı Türk boylarının kökenlerini de farklı milletlere dayandırmaya çalışmıştır. Örneğin, Özbekleri Soğdlara, Türkmenleri de İskitlere veya bir Doğu İran kavmi olan Harezmi'ye dayandırmışlardır (Özkan, 2004: 55). Bu uygulamalarla bir olan Türk halkları ayrı ayrı isimlerle, ayrı ayrı coğrafyalara taşınıp özellikle de dillerindeki küçük fonetik farklılıklar öne çıkarılarak ve her birine ayrı ayrı oluşturulmuş alfabeler verilerek ayrı bir millet konumuna getirilmeye çalışılmıştır.

Ruslar, Çarlık rejimi sırasında ele geçirdiği her yerde halkı öldürerek; diline, dinine, kültürüne zarar vererek ve bölgedeki her şeye el koyarak bölge halkını uzak diyarlara sürmüştür. Artık bölgedeki halklar (Almanlar, Ukraynalılar, Belaroslular vs.) ve özellikle de Türkler için durum o kadar vahim bir hâl almıştır ki, neredeyse birbiriyle komşu, akraba, tanıdık olan her bir fert Türkistan'ın farklı yerlerinde birbirini bir daha göremeyecek şekilde dağıtılmıştır; ancak Bolşevikler bu zor durumda olan halkların, özellikle de Türklerin dilinizde, dininizde, kültürünüzde ve yaşayışınızda özgür olacaksınız vaatleriyle desteklerini almış ve 1917'de Çarlık rejimine son vermiştir. Bolşevik yönetiminin Rusya Müslümanlarına yönelik olarak yayınladığı vaatlerden bazıları şöyledir: 3-12-1917 tarihli resmî ilanda "Rusya Müslümanları, İdil boyu ve Kırım Tatarları! Rusya çarları ve zalim idarecileri tarafından çiğnenen camileriniz, din ve gelenekleriniz, millî kültür müesseseleriniz bu günden itibaren serbest ve dokunulmazdır. Kendi millî hayatınızı engelsiz ve serbestçe kurabilirsiniz." denilmiş ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1925'te kabul ettiği anayasasında da "RSFSR vatandaşlarına kongrelerde, mahkeme ve devlet dairelerinde ana dilinden serbestçe faydalanma hakkı" verilmiştir (Özkan, 2004: 49).

Bolşevik ihtilali olarak tarihe geçen bu dönüm noktasında, fikirleri eskiyle hiç de farklı olmayan Ruslar, 1917'den 1920'ye kadar yani üç yıllık kısa zaman zarfında Türklere ve bölgedeki diğer halklara kısa vadeli özgürlükler vermiştir; ancak Ruslar daha sonra komünizmle beraber gerçek yüzlerini yeniden göstermiş ve desteklerini alarak kurdukları yeni Sovyet Rusyası'nda bu halklara adeta kan kusturmuştur.

Rusların asıl asimilasyon ve yıkım günleri 1917'den sonra başlamıştır. 1917'den sonra gül görünümüyle vaat edilen hayatın dikenleri görünüp batmaya başlamıştır; çünkü Sovyet Rusya, özellikle bölgedeki halkların dilini, dinini, kültürünü kendine benzetip Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma gayesiyle birçok ulusu özellikle de bölgede Ruslardan sonra en kalabalık nüfusa sahip olan Türkleri parçalara ayırıp mikro-milliyetçilikle ötekileştirmeye çalışmıştır. Bu uğurda en önemli silah ise dil olmuştur; çünkü dil, kimlik yaratmanın ilk aracıdır.

Toplum mühendisleri, bir topluma yön ve şekil vermek için çeşitli unsurları kullanırlar; ancak bunların en etkili ve kalıcı olanı dildir. Bu noktada Konfüçyus'un bir ülkeyi yönetmek durumunda olsaydınız ilk iş olarak ne yapardınız sorusuna verdiği "o ülkenin dilini düzenledim." cevabı etkileyicidir. Çünkü dil, düzenin, sosyal adaletin, kimliğin, mensubiyetin önemli bir unsurudur. Bu unsura ne kadar hâkim olunursa güç o kadar elde olur. Bu konuyla ilgili olarak Tevrat kaynaklı bir hikâye olan Babil kulesi efsanesinde de Tanrı'nın yüksek bir kule yaparak kendine ulaşmış, kendiyi boy ölçüşme gayesinde olan insanların bu gayelerini onların dillerini karıştırarak boşa çıkardığı anlatılır (Buran, 2008: 375).

Babil Efsanesi'nden beri bilinen ve çokça denenip sonuç alınan bir milletin veya topluluğun dilini bozarsanız ona hükmetmeniz kolaylaşır, anlayışı Ruslarda, böl-parçala-yut/yönet, anlayışına tekabül etmektedir. Türklerin ortak bir Türk kimliği etrafında kenetlenmesini ve bir noktada birleşerek ortak anlayış ve düşünce dünyasına sahip olmalarını engellemenin en etkili yolu onları ortak ve doğal işleyen bir dilden; yani ortak Türkçeden uzaklaştırarak ötekileşmelerini hızlandırmaktır.

Ötekileşme, ötekinin olumlu yanları dışında kişinin benliğini sindiren tarafına yaklaşarak kendi/ben olmaktan uzaklaşıp ötekinin kendi olmayı sınırlandıran zararlı yanlarında aynileşmektir. Yani kendi olmaktan vazgeçip başkasında bütünleşmektir.

Ötekileştirme ise bir varlığın kendi varlık alanını korumak uğruna diğer varlık alanlarını ihlal edici bir ilerleme ve gelişmeye yönelerek onların özgün ve yaratıcı farklılıklarını yok sayarak ve silerek kendinde tekleştirme eğilimidir (Korkmaz, 2004: 19). İşte Rusya bu ötekileştirme çabası doğrultusunda işgal ettiği yerlerde yaşayan diğer toplulukların ve milletlerin deneyimsel/mimetik (geleneksel) belleğine, kültürel belleğine, dil ve iletişim belleğine ve onların kendileriyle bütünleştirdikleri nesnelere belleğine saygı göstermeyip, aksine bu farklılık yaratacak olan bellek mekânlarına göz dikmiş ve onları birer birer tahrip etmiştir. Rusya, tüm bu insanı insan yapan değerleri yıkmak ve onları mankurlaştırarak kendine benzetmek; yani Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak için kimlik yaratmanın en etkili ve kalıcı faktörü olan dile yönelmiştir. Bu noktada Rusya, Türklerin 13. yüzyıla kadar doğal süreçte ve tek yazı dili hâlinde gelişen dillerini özellikle 18. yüzyıldan sonra yazı dili olma niteliği kazanmamış olan çeşitli ağızları ve lehçeleri yapay yollarla yazı dili hâline getirerek farklılaştırmıştır. Oysa bir dilin yazı dili (standart dil) olabilmesi için bazı aşamalardan geçmesi gerekmektedir; ancak bu aşamaları sıralamadan önce standart dilin ne olduğuna bir bakalım. Standart dil, seçilmiş bir diyalektin standartlaşmış, yaygınlaşmış bir şekli olan ve unsurları yerel ve sosyal tabakalara has izler taşımayan, ağızlar üstü, norm oluşturucu; yani varyasyonu azaltıcı bir prestij varyantıdır. Bu varyant, aynı zamanda günlük dilden farklı olarak kuralları belli olan ve yazılı bir biçim kazanarak farklı varyantları konuşanlar arasında ortak bir iletişim dili kuran ve onların sosyal kazanımlar elde etmelerine birinci derecede yardımcı olan üst bir diyalektir (Demir, 2007: 149-150).

Standart dillerin oluşumunda genel olarak Haugen'in belirttiği dört önemli aşama etkin rol oynamaktadır. Bu aşamalar şöyledir:

1. Seçilme: Bir bölgede bulunan çeşitli diyalektlerden birinin standart dil olarak kabul edilmesidir. Bu kabul, doğal işleyiş sürecinde genellikle bir dil coğrafyasında yer alan ve siyasî, ticarî, askerî, kültürel, bilimsel ve sanatsal yönden güçlü olan bir diyalektin diğerlerinden kısmen belli bazı dilsel unsurlar

yönünden sıyrılarak ve bazı açılardan da diğer diyalektlerden beslenerek o coğrafyadaki herkes için ortak dil konumuna gelmesidir. Yeryüzündeki ortak diller de genellikle böyle doğal bir seçilme yoluyla; yani yönetim ve kültür merkezlerinin lehçe ve ağızlarına dayanarak oluşmuştur. Örneğin, Yunanca eski Yunan'da konuşulan Atike, Latince Latium eyaletinin lehçesine, Fransızca Paris, İngilizce Londra, İspanyolca önce Toledo sonra Madrid ağzına, İtalyanca ise Toskana edebiyatının yüksek değeri dolayısıyla Floransa lehçesine dayanır. Türkiye Türkçesi de yüzyıllarca Osmanlı Devletine başkentlik yapmış olan ve batı Türkçesinin ilmî, edebî ve kültürel faaliyetlerinin merkezinde olan İstanbul ağzına dayanmaktadır (Aksan, 2000: 83-84; Buran, 2002: 97-98). Ortak dilin bu şekildeki oluşumu doğaldır. Bu doğal sürecin dışında bazen siyasî kararlarla herhangi bir dilin önce yazı dili sonra da ortak dil durumuna getirildiği yapay oluşumlar da vardır. Sovyetler döneminde ortaya çıkan birçok çağdaş Türk lehçesi bu yapay yolla oluşturulmuştur. Ayrıca bir dilin çeşitli ağız ve lehçelerini birleştirerek ortak bir yazı dili yaratmak da mümkündür. Nitekim Martin Luther Almanca'nın farklı ağız ve lehçelerinden yararlanarak İncil'i Almancaya çevirmiş ve Yukarı Saksonya eyaletinin ağzı üzerine oturan bu yazı dili, daha sonra ortak Alman dili hâline gelmiştir (Aksan, 2000: 83-84; Buran, 2002: 97-98; Gökberk, 2004: 109-111). Bunların dışında İbranice, Endonezya'daki Bahasa gibi konuşanı olmayan bazı varyantların seçildiği de görülmektedir (Demir, 2007: 151).

Bir varyantın seçilerek standart dil hâline getirilmesinde o varyantı konuşarak prestij elde etmiş olan elit tabakanın varlığı çok etkili olmaktadır. Bu da seçilecek olan ağzın ya da lehçenin işlenmişliğine ve onunla bilim, kültür, sanat ve felsefe üretileceğine kanaat getirilmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden seçilme onu konuşup yaşatacak olan insanlar için sosyal, politik ve kültürel yönden de büyük bir önem arz etmektedir.

Seçilme, dilin doğasına uygun; yani siyasî kararlarla değil de bir toplumun kendi iradesiyle olan doğal bir seçilme olarak gerçekleşirse bir sorun yoktur; ancak bir dil, siyasî emellere veya bazı ülkelerin çıkarlarına yönelik olarak yapay bir şekilde seçilirse işte bu durum daha standart dil olmanın ilk aşamasında ciddi problemler doğurur. Çünkü doğal dil kendi mecrasından ayrılarak yapay bir mecra izlemeye başlar. Bu da doğal yolla seçilecek olan bir dilin insanlar arasında meydana getireceği art ve eş zamanlı kavramsal ve zihinsel birlikteliği ve bu birlikteliğin doğuracağı ortak millî kimliği zedeleyecek ve onları yanlış kavramlar dünyasında yanlış düşünce dünyalarına iterek ötekileştirecektir. Ayrıca bu yolla seçilmiş olan bir dil, kültürün, sanatın, ilmî ve edebî faaliyetlerin kilit noktasında olan ve bu noktada o topluma yön ve şekil verecek olan elit tabakanın da saf dışı kalmasına neden olacak ve bilimin, sanatın, kültürün, edebiyatın ve gelişmişlik ögesi olarak sayılabilecek her türlü etkinliğin önünü tıkayacaktır.

2. Standartlaşma (Kodlama): Bir konuşma dilinin yazı dili olabilmesindeki ikinci aşama standartlaşmadır. Standartlaşma, bir dilin seslerinde, yapısında, söz

diziminde, söz varlığında ve imlâsında bir birliğin sağlanmasıdır. Bu birlik o dili standart hale getirmek isteyen toplumun gücünü elinde bulunduran kurumlarca yapılmaktadır.

Standartlaşmanın temel amacı konuşma dilini en az varyasyona ve en geniş işleve sahip bir iletişim dili; yani ortak bir yazı dili hâline getirmektir. Bu doğrultuda ilgili kurumlar, kuralların bulunduğu dilbilgisi kitapları, söz varlığının belirlendiği sözlükler ve yazım kurallarını belirleyen yazım kılavuzlarıyla standartlaştırılan hususların toplumda yerleşmesine katkıda bulunur. Zaman içerisinde toplum tarafından kabul gören bu hususlar iletişimin gerçekleştiği gönderici ile alıcı arasındaki iletişim sorununu en az seviyeye indirir ve bir toplumun ortak kurallarla oluşmuş olan standart bir dili konuşmasını ve bu yolla da aynı referan birliğine sahip olmasını sağlar.

3. Yaygınlaşma: Seçilen ve kuralları belirlenerek standartlaşan dilin toplumun her kesimince kabul edilmesi ve her aşamada kullanılabilir hale getirilerek işlevlerinin genişletilmesidir. Yani bir toplumda devlet idaresinden eğitime, eğitimden bilime, bilimden sanata, sanattan her kültür seviyesindeki vatandaşa kadar bu standart dilin bir kabul çerçevesinde ulaşması ve her alanda kullanılabilir seviyeye gelmesidir. Bu yaygınlaşma aşamasında devletlerin ilköğretim aşamasından itibaren verdikleri millî eğitim ve öğretim etkin rol oynamaktadır.

4. Kabul: Bu aşamada seçilen, standartlaşan ve yaygınlaşan dilin bir toplum tarafından millî bir anlayışla birleştirici bir resmî dil olarak kabul edilmesi esastır. Kabul edilen resmî dil, o ülkenin birleştirici unsuru olduğu gibi aynı zamanda o ülkeyi diğer ülkelerden ayıran bir unsur konumunda yer alır ve o ülkenin bağımsızlık sembollerinden biri olur.

Bir dilin yazı dili olması için gereken bu şartlar, Rusya'daki Türklerin konuşma dillerinin yazı dili hâline getirilmesi aşamasında tamamen doğal olarak yerine getirilmemiştir. Çünkü bu şartlar Sovyet Rusya tarafından bilinçli olarak ortak Türk birliğini bozmak, bu birlik içerisinde yer alan güçlü unsurları parçalara bölerek ayrı ayrı kimlikler oluşturmak ve onları zayıflatıp Ruslaştırmak, asimile etmek gibi siyasî maksatlarla doğal olmayan, zorlayıcı ve yapay yollarla oluşturulmuştur. Bakıldığında yazı dili olmanın ilk aşaması olan seçilme kriteri tamamen Rusların kararlarına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Öyle ki, Ruslar, İlminski'nin "Her Türk boyunun konuşma dili ayrı bir yazı dili hâline getirilmelidir." sloganıyla tarihî ve kültürel zeminde asıl seçilmesi gereken birçok ağız değil de sosyo-ekonomik ve kültürel yönden zayıf olan ve tarihî zeminde yetkin ve güçlü ağza göre gelişmemiş olan şehrin veya bölgenin ağızını seçmiştir. Bu da tamamen Türk dilinin gelişim çizgisini değiştirmiş ve onun doğal gelişimine ket vurmuştur. Örneğin, Özbek yazı dili için, Özbekistan'daki hangi ağzın esas alınması gerektiği hususunda birkaç defa karar değiştirilmiştir. 1923'te Farsça tesirindeki şehir ağzının; 1929'da Güney Kazakistan'da konuşulan Kıpçak-Özbek ağzının; 1934'te ise yine Farsça

tesirindeki, sanki Fergana ağızı gibi Türkçenin tesirinde gelişen bir ağız yokmuş gibi, Taşkent ağızının yazı diline esas olması kararlaştırılmıştır (Ercilasun, 1997: 164). Bu aşamada Mikola Ostramov'un 1883-1917 yılları arasında çıkardığı “**Türkistan Vilayetine Gazeti**” adlı yayın vasıtasıyla şehir ağızına dayanan bozuk Özbekçeyi yazı dili hâline getirme gayretleri etkili olmuştur (Ercilasun, 1997: 107).

Kırım Türkçesi yazı dili için, Kırım'da konuşma dili Kıpçakçaya yazı dili ise Osmanlı Türkçesine dayanmasına rağmen 1929 yılında yapılan İkinci İlmî Linguistik Kurultayı'nda Kırım'ın yazı dili ne kuzeydeki Kıpçakçaya ne de güneydeki Osmanlıcaya dayandırılmayıp, ikisinin de dışında Orta Yolak şivesine dayandırılmıştır (Ercilasun, 1997: 83).

Azerbaycan'da İstanbul Türkçesi edebî dil olarak ağırlık kazanmıştır. 1918'li yıllarda çeşitli gramer ve gazeteler İstanbul Türkçesi ile çıkarılmış; ayrıca Hüseyin Cavid ve Mehemed Hadi gibi Azerbaycanlı şairler de İstanbul Türkçesi ile şiirler yazmışlardır; ancak 1930'lu yıllarda Stalin tarafından bu durum değiştirilmiş ve İstanbul Türkçesine yakın olan Azerbaycan yazı dili ayrı bir yazı dili hâline getirilmiştir (Ercilasun, 1997: 106-108).

Türkmençe için de durum farklı değildir; çünkü Türkmenler Oğuzlardan oldukları hâlde coğrafya olarak Türkistan'da buldukları için 1920'lere kadar Doğu Türkçesini; yani Çağatay edebî dilini kullanmışlardır; ancak 1920'lerden sonra yazı dili olma ilkesi konuşma diline dayandırıldığından Türkmen yazı dili tarihî durumun aksine Batı Türkçesi'nin bir kolu olarak gelişmiştir (Ercilasun, 1997: 167). Bu durum Kırım Türkçesi'nin Batı grubu Türk dilleri arasında yer alması gerekirken Kuzey grubu Türk dilleri arasında sayılmasına benzemektedir.

Altay Türkçesi yazı dili için de ilk olarak Teleüt ağızı esas alınmış daha sonra ise 1923'te II. Sovyet Bilge Kurultayı'nda Altay Türkçesinin Altay-Kiji ağızına dayandırılması kararlaştırılmıştır (Kirişçiöglü, 2004: 42; Dilek, 2004: 77).

Hakas Türkçesi de bünyesinde barındırdığı Koybal, Kızıl ve Beltirler hiçe sayılarak tamamen Kaçların ve Sagayların ağızları etrafında şekillendirilmek üzere hazırlanmış ve diğer ağızlar tasfiye edilerek bu iki temel ağız ekseninde eritilmeye çalışılmıştır (Kirişçiöglü, 2004: 42-43).

Yazı dili olmanın şartlarından biri olan standartlaşma da Rus mantığıyla yapılmış ve ses, şekil, söz varlığı, söz dizimi ve alfabe gibi hususlarda Türkçenin gelişim çizgisiyle ilgisi olmayan kararlar alınmış ve seçilme aşamasındaki gibi bilinçli yanlışlıklar yapılmıştır.

Özbek yazı dilinin önce 6, sonra 9, daha sonra da 5 ünlüye dayandırılarak kaç sesli harfe sahip olması gerektiği; Türkmen yazı dilinin yaklaşma hâli ekinin +gA mı, +AA mı yoksa +A mı olacağı ve Türkmencede bulunan aslî uzun

ünlülerin işaretlerle gösterilip gösterilmeyeceği çeşitli kararlarla tespit edilmiştir (Ercilasun, 1997: 164; Özkan, 2004: 48).

Rusça gramer kullanma zorunluluğuyla ilgili olarak Komünist Parti'nin yayın organlarından biri olan Kızıl Tataristan gazetesinin 17 Aralık 1938 tarihli nüshasında yer alan şu yazı önem arz etmektedir. “Rusça ‘şahtinskoye delo’ (madencilik) cümlesi Tatarcaya çevrilirken, ‘şahtinskiy işi’ sıfatının Rusça gramer bitimi muhafaza edilmeyerek, Tatar dili kaidelerine göre ‘şahtı işi’ şeklinde kullanılmış olması milliyetçilerin işledikleri ağır suçlar arasında sayılmaktadır” (Devletşin, 1981: 496-497).

Bu ses ve yapısal ayrımlar son olarak her Türk boyuna ayrı bir Kiril alfabesinin kabul ettirilmesi ile iyice perçinleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kuzey grubu Türk lehçelerinde Kâşgarlı Mahmut'un da belirttiği gibi ön ses y'lerin c olması hususu yine bir kuzey grubu lehçesi olan Kazak Türkçesi'nde taraflı olarak alfabede ve seslik durumlarda değişiklik oluşturabilmek için j olarak kararlaştırılmıştır. Bu kullanımın doğal olmadığını Kazakistan'ın merkezini dışındaki birçok yerde yine c kullanımının yaygın olması ortaya koymaktadır (Koç ve Doğan, 2004: 45-46). Alfabeyle ilgili olarak yapılan yapay standartlaştırmalardan biri de Tatar ve Hakas Türkçelerinde görülen şu durumdur: Tatar Türkçesi'nde biri kısa diğeri uzun olan iki i sesi vardır. Kısa i sesi Tatarlar için hazırlanan Kiril alfabesinde Latin harflerindeki e ile karşılandı. Üstelik bu ses bir sözcüğün başındaysa başka bir işaretle gösterildi; ancak aynı ses Hakaslar için hazırlanan Kiril alfabesinde Latin harflerindeki i ile gösterildi (Özkan, 2004: 54).

Türk boyları arasında yaratılan bu yapay farklılıklar Arap alfabesinden Latin alfabesine geçen Türkleri daha da bir karmaşık hâle sokmuştur; çünkü bütün Türk boyları Latin alfabesini kullanıp toplam 39 işarete sahipken, her boya ayrı bir Kiril alfabesinin kabul ettirilmesiyle bu sayı 74'e çıkmıştır. Ayrıca yukarıda Tatar ve Hakas Türkçeleri arasında yaşanan farklılaştırma örneğinde olduğu gibi lehçelerde yer alan aynı sesler farklı işaretlerle gösterilir olmuş ve daha da kötüsü hiç gerekli olmadığı hâlde sadece Rus Kirilinde var diye *E (ye)*, *Я (ya)*, *Ю (yu)* ve *Ё (yo)* gibi sesler ile *şç*, *ts* gibi çift seslerin karşılığı olan işaretler bu Türk lehçelerinin alfabelerine eklenmiştir (Ercilasun, 1997: 306-307; Kirişçioğlu, 2004: 40). Türk boylarına uygulanan bu alfabe dayatması 1930 yılında Stalin'in Arap alfabesinden sonra geçilen Latin harflerini yasaklaması ve savunucularını da birer birer yok etmesiyle başlar. 1937 kıyımıyla Kiril harfleri Gürcü ve Ermeniler dışındaki tüm halklara zorla kabul ettirilir ve 1940'ta da tüm Türk boylarının bu alfabeğe geçmesi tamamlanır (Akalin, 2001: 550; Xesenov vd., 1994: 5). Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçilirken Türk halklarının kendilerini ifade edecekleri herhangi bir geniş katılımlı toplantı veya kongre yapılmamıştır; aksine Rus yetkililer ve birkaç teröriste edilmiş dilci grubu tarafından hazırlanan taslak programlar birkaç dakika içerisinde kabul edilip ilan edilmiş ve herhangi bir

pilot bölgeye uygulanıp sonuçları görülmeden acilen uygulamaya konulmuştur (Devletşin, 1981: 509).

Ses, şekil ve alfabede görülen bu yapay standartlaştırmanın kendini hissettirdiği önemli alanlardan biri de söz varlığı olmuştur. Ruslar, dili, parçalamanın anahtarı olduğunu sezdikten sonra adeta Napolyon'un "Kelimelerin girebildiği yerde silah patlatmaya lüzum yoktur." (Yaman, 2001: 464) sözünü kendilerine düstur edinip bölgedeki Türk boylarının dillerine Rusça sözcükler yerleştirmeye başlamışlardır. Ekim Devrimi'nden sonra 1932-1933 yıllarında Bolşevikler, dilde tasfiyecilik harekâtına başlayarak yüzyıllardan beri kullanılan ve geniş halk kitlelerince benimsenmiş olan Arapça ve Farsça sözcükleri atarak onların yerine Rusçalarını getirmeye başlamıştır (Özkan, 2004: 50). Ayrıca Ruslar, birçok sözcüğün Rusça karşılığının kullanılmasını zorunlu kılmakla beraber Arapça ve Farsça terimlerin muhafazası konusunun müzakeresini bile yasaklamıştır (Özkan, 2004: 48).

Magarif Dergisi'nde verilen bilgiye göre tasfiyecilik sonucunda 1935'te Tatarcada matematik sahasında % 57, fizik sahasında % 57,7 ve biyolojide de % 77 oranında Rusça sözcük bulunmaktaydı. Ayrıca 1955-1958 yıllarında Kazan'da yayınlanmış olan Rusça-Tatarca Sözlük'teki Rusça sözcük sayısı tasfiyecilik yıllarında iki mislini bulmuştur (Devletşin, 1981: 497).

Rusça sözcük kullanma zorunluluğu açısından şu örnek dikkat çekicidir: İdil Bulgarları tarafından kullanılan ve bugünkü Tatarlar arasında da 1930'lu yıllardaki yasaklara kadar kullanılan "reis" sözcüğü bu yıllardan sonra yasaklanmış ve yerine Rusça karşılığı olan "predsedatel" sözcüğünün kullanılması zorunlu hâle getirilmiştir (Devletşin, 1981: 497). Bütün Türk lehçelerine bu ve bunun gibi yüzlerce Rusça sözcük zorunlu olarak yerleştirilmiştir. Rusçanın zamanla bölgede doğal gelişim sürecinden koparak bölünmüşlük yaşayan, diline uygun olmayan farklı alfabelerle yazan; yani kendi olmayan bu Türk lehçelerine oranla güçlü hâle gelmesi ve bu toplulukların ikinci dili olması geçmişteki zorlamalara da ihtiyaç kalmadan kendi sözcüklerini bu Türk topluluklarının dillerine yerleştirmesini kolaylaştırmıştır. Öyle ki, birçok Türk dircisi de bu oyunun farkına varamadan kullanılan Türkçenin ilmî bakımdan terminolojiler üretmeyeceğini öne sürerek bilim ve eğitim dilinin Rusça olmasını savunup Rusça sözcüklerin dile girişini zararlı görmemiş ve *kolhoz*, *orkestr*, *operatsiya*, *meditsina*, *şahta*, *brigadir*, *komitet*, *revolyutsiya*, *fizika*, *geometriya* vb. gibi sözcüklerin Rusça imlâyla dile alınmasını kabul etmiştir (Özkan, 2004: 48; Zekiye vd., 1998: 109). Bu da birçok lehçede Türkçenin mantığı ile onun ünlü ve ünsüz uyumlarının zarar görmesine neden olmuştur. Hâlbuki, bu zorunlu ve yapay uygulamalardan önce alınan birçok Rusça sözcük Türkçenin mantığına uydurulmuştur "*vedro* > *bedre (kova)*, *jiletka* > *ciltge (yelek)*, *stol* > *östel (masa)*, *kravat* > *karavat (yatak)*, *samovar* > *samavır (semaver)*" gibi; ancak Ekim Devrimi'nden sonra bu uygulanmamıştır "*deputat (milletvekili)*, *brilyant (pirlanta)*, *traktor (traktör)*, *kukuruza* > *kukuru (mısır)*" (Kara, 2001: 16; Zekiye vd., 1998: 148). Ayrıca Ekim Devrimi'nden önce

Türkçenin mantığına uydurulan birçok sözcük de devrimden sonra tekrar eski Rusça imlâlarıyla yazılır olmuştur: “*ram* > *rama* (çerçeve), *kert* > *karta* (harita), *torba* > *truba* (boru), *samavir* > *samovar* (semaver)” (Zekiyev ve diğerleri, 1998: 206-207). Özbek Türkçesi ise Farsçanın tesirinde kalmaya zorlandığından tamamen uyumun dışında kalmıştır. İki dilliğin yarattığı bu durum, daha sonra mantığı yabancı (Rus), sözcükleri Türkçe olan ve yabancılığı dışarıdan fark edilmeyen sinsi kavram tercümelemelerinin girişini de hızlandırmış ve böylelikle de mantığı anlamsız; ancak söz/ses bakımından anlamlı gelen karma ifadeler bu lehçelere dolarak bu lehçelerin söz varlığını, söz dizimini ve gramer yapısını gizliden gizliye bozmuştur. (Buran, 2006: 4-5; Alkaya, 2007: 44; Karaağaç, 2002: 103-106).

Yazı dili olmanın üçüncü aşaması olan yaygınlaşma da tıpkı diğer iki aşamada olduğu gibi Rusların istedikleri yönde ve istedikleri şekilde olmuştur. Doğal gelişim çizgisinden koparılarak oluşturulan yeni yazı dillerinin standartlaşan kurallarını benimsetmek ve kullanımını yaygınlaştırmak için öncelikle ilgili yazı dilini kullanacak olan topluma Ruslar tarafından iyi eğitim almış ve halkı iyi tanıyan misyoner yazarlar, din ve kültür adamları gibi önde gelen kişiler gönderilmiş ve yeni yazı dillerinin kullanım alanı genişletilmeye çalışılmıştır. Bu arada o toplumun benimsediği, saydığı ve sevdiği yazar-çizerler de bilinçsizlikten ya da yönetime olan korkularından dolayı yazı dilinin Rusların istediği yapay şekliyle oluşmasına vermiş oldukları eserlerle katkıda bulunmuşlardır. Örneğin, Mikola Ostramov, 1883-1917 yılları arasında çıkardığı “**Türkistan Vilayetinin Gazeti**” adlı yayın vasıtasıyla şehir ağzına dayanan bozuk Özbek Türkçesinin yazı dili hâline getirilme aşamasında etkili olmuştur (Ercilasun, 1997: 107). Ayrıca Rus yanlısı birçok Türk dilcisi de yapılan dil kurultaylarında Rusların istediği şekilde konuşarak, kararların Türkçenin zararına olacak şekilde ilan edilmesine neden olmuşlardır. Örneğin, Türkmen Türkçesi’yle ilgili olarak Prof. Dr. Azimov ile M. Hıdırov kuralları oluşturulan Türkmen Türkçesi içinde yer alacak olan Rusça sözcüklere sıcak bakarak ve onların imlâlarında değişiklik yapılmadan kullanılmasına taraftar olarak Türkmen Türkçesi’ne zarar vermişlerdir (Özkan, 2004: 48).

Seçilen ve standartlaşan dilin yaygınlaşma aşamasında devletlerin ana sınıfı ve ilköğretim aşamasından itibaren verdikleri millî eğitim ve öğretimin büyük önemi bulunmaktadır. Sovyet Rusya’da oluşturmuş olduğu her yazı dili için ayrı niteliklerde eğitim veren okullar açarak yayılma noktasındaki bu önemli hususu etkin bir şekilde kullanmıştır. Ruslar, öncelikle ana dili eğitiminin esas alındığı kreşleri ve ilkokulları açarak bir milletin geleceği olan çocuklara maksatlı ve yapay olarak oluşturulan yazı dillerini öğretmiştir. Bu yeni yazı dilini benimsetme aşamasında açılan Sovyet yatılı okullarının payı büyük olmuştur; çünkü buralarda yatılı olarak kalan Türk çocuklarına sadece bu yeni yazı dilleri değil, aynı zamanda Rusça ve Rus kültürü de öğretilmekteydi. Okullarda anadili

eğitimine yer veriliyor olmasına rağmen asıl amaç her zaman için zayıf, kuralları birkaç dakikalık kararlarla oluşturulan, yapay bir anadili kazandırıp daha sonra bu yeni yazı dillerinin Rusçanın karşısında g kaybederek yok olmasını sağlamaktır. Bunun en önemli ispat noktalarından biri bu okullarda eğitim gören çocuklara geçmişlerini, tarihlerini, edebiyatlarını, kültürlerini hatırlatacak olan kendi destan, hikâye, masal ve ninnilerinin yasaklanarak ğretilmeyişi veya eksik ve yanlış ğretilişidir (Bennigsen, 2002: 63-66). Oysa milletin tarihî Őuurundan getirdiği bu izlerin nesillere aktarılmasının anadili eğitimi ve ğretimi açısından ne derece önemli olduğu ortadadır; nkn bu metinler, ortak bilincin oluşturulmasına, geliştirilmesine ve geliştirilen bu bilincin gelecek kuşaklara aktarılmasına kaynaklık eden en önemli metinlerdir (Şengül, 2007).

Yayıma ilk etapta yazı dili hâline getirilmek istenen konuşma dillerinden yana olmuş sonra ise yazı dili hâline gelen bu diller Rusça karşısında sürekli değer kaybetmiştir. Bu durumda aslında yaygınlaştırılan Türkçenin lehçeleri değil, Rusçanın kendisi olmuştur; nkn öncelikle iki dillilik, sonrasında ise Rusçanın stnlğ gelmiştir. Bu noktada Bolşeviklerin 1930 yılında 16. parti kongresinde komnst bir cemiyet kurma kararı almaları tek bir millet yaratma gayesi güden Rusların ekmeğine yağ srmmş ve çok etkili olmuştur; nkn bu kararda tek dilli, tek medeniyetli sadece komnst bir millet yaratma gayesi söz konusudur. Ruslar bu kararı kısa sürede uygulamaya koymuş ve Türk cumhuriyetlerindeki dillerin Ruslar tarafından öğrenilmesini gereksiz sayarak tek taraflı; yani sadece Türklerin Rusça öğrenerek iki dilli olduğu bir iki dillilik oluşturdular. Tek taraflı oluşturulan bu iki dillilik uygulaması da zamanla Ruslar tarafından tek dilliliğe geçmenin bir basamağı olarak kullanılmıştır ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra da bu amaca ulaşılmıştır (Zekiyev vd., 1998: 51-52).

Yazı dili olmanın son aşaması olan kabul noktasında ise birçok Türk boyu kendine has bir yazı dili şeklinde sunulan yapay dilleri resmî dil olarak kabul etmiş ve bu dilleri kendilerini diğer Türk boylarından ve Ruslardan ayıran bir bağımsızlık sembolü olarak grmştir; ancak yapay yollarla oluşturulan bu dillerden hiçbiri kendi içerisinde yetkin olamamıştır. Rusça sosyal hayatın her safhasında sürekli ön planda olurken, yeni Türk yazı dilleri ise sosyal hayatta önemle karşılanmayan bir ev dili, bir mutfak dili konumunda kalmış ve bu yeni yazı dillerini kullanmak durumunda olan en elit tabaka bile kendi ana dilini değil Rusça konuşuyor duruma gelmiştir. Mesel Tataristan parlmentosundaki Tatar kökenli 25 milletvekilinden sadece birkaç tanesinin Tatar Türkçesi ile konuşup yazması buna iyi bir örnektir (Alkaya, 1998: 296). Diğer Türk topluluklarındaki durum da bundan pek farklı değildir. Yeni lehçelerin hüküm sürdüğü Türkistan topraklarında bilim, sanat, edebiyat ve eğitim dili ile halk arasındaki ortak iletişim dilinin Rusça olduğu düşünüldüğünde resmî dil olarak kabul edilen bu yazı dilleri sadece zbek'i Kazak'tan, Kazak'ı Kırđız'dan, Kırđız'ı Tatar'dan, Tatar'ı Altay

Türkü'nden ve bunların tamamını da Türkiye Türk'ünden ayıran bir konumdan ileri gitmemekte ve ortak Türk kimliği ile ortak Türk diline zarar vermektedir.

Sonuç olarak Rusya, ortak tarihî lehçelerden çok ayrılığı artıran bugünkü diyalektlere yönelmiş ve onları işleyerek yapay yazı dilleri oluşturmuştur. Rusya bunu yaparak önce konuşma dilini yazı dili hâline getirdiği Türk topluluğunun bütününü yani Türklüğün dışında ayrı bir kimlik kazanmasına ve mikro-milliyetçiliği benimsemesine neden olmuş; sonra ise onları bu kimlikle de benimsemeyerek eritmeye çalışmıştır. Bunda da büyük oranda başarılı olmuştur. Yani tabiri caizse Ruslar, sürüden ayrılan koyunun kurda yem olması gibi bütünleştirici Türk kimliğinden ve Türk dilinden birer birer ayrılan Türk boylarını kolayca yutmuştur.

Sovyet Rusya'nın oluşturduğu yazı dilleri, yazı dilinin tanımından da hatırlanacağı üzere onu konuşan insanlara prestij kazandırmalıydı; ancak bugün çoğu bağımsız ya da yarı bağımsız olan Türk halklarının bu dillerle değil, Rusça ile prestij kazanmaya eğilimli olduğunu görürüz. Bunun en büyük ispatı ise eski Sovyet topraklarında yer alan Türk Cumhuriyetlerinin birçoğunda ana dili ile konuşma ve yazma oranının çok düşük olması, birçok kişinin özellikle de orta yaş ve üstünün iki dilli olması ile buralarda ortak iletişim dilinin Rusça olmasıdır. Bu da Rusların yapay olarak oluşturdukları bu dilleri onu konuşan Türk halkları daha iyi düşünsün, daha iyi üretsün maksadıyla değil, onları birbirinden ayırma ve onların hafızalarını karıştırma maksadıyla ortaya koymaktadır.

Sovyet Rusya bunu yapmak için birçok meşru olmayan yol seçmiştir. Bir milletin dilini yapay bir gelişim sürecine sokup onların hafızasıyla oynamacırlığı yanında, bu çirkinliği vurgulayan binlerce Türkoloğu öldürmüş veya sürgüne göndermiştir (Buran, 2007: 51). Bölgede Rusçayı ve Hristiyanlığı yaygınlaştırıp tek dil hâline getirebilmek için ana dilini öğrenme seviyesindeki birçok Türk çocuğunu önce kreşlere sonra da Sovyet yatılı okullarına yönlendirmiştir. Ayrıca Ruslar, Türk çocuklarını Türk'ün örf, adet ve geleneklerini, kültürünü, dünyaya bakış açısını ve Türk olmanın gurur verici yanlarını öğreneceği Dede Korkut Hikâyeleri, Manas Destanı, Alpamış Destanı gibi sözlü ve buna benzer millî dinamizmi canlı tutacak olan birçok yazılı eserden mahrum bırakarak onların iyi bir Türk olarak yetişmelerine ve canlı bir Türkçe öğrenmelerine de engel olmuştur (Bennigsen, 2002: 63-67).

Tarih boyunca belki de en acımasız asimilasyona uğrayan Türk milletinin dili olan Türkçe, bu karamsar tabloya rağmen yine de güçlü ve köklü dil yapısıyla, ses, şekil, söz varlığı ve söz dizimine ait unsurlarını bugüne dek taşımayı başarmıştır. Nasıl ki, Türkler en zor zamanında demirden dağı eritip Ergenekon'dan çıkmışsa; adeta Türkçe de demir perde denen Rusya'yı ve demir perdenin dili olan Rusçayı devirip bugünlere ulaşmıştır. Bugüne kadar varlığını çok zor şartlar altında koruyarak gelişen Türkçenin artık kendi doğal mecrasında gelişecek

gücü bulunmaktadır; çünkü bugün Rusya'daki Türk topluluklarının birçoğu bağımsızlıklarını tam olarak kazanmışlardır. Şimdi gerekli olan şey ise siyasî ve ekonomik bağımsızlığın yanına dil bilincini ekleyip ortak iletişim dilinin Türkçe oluşuna zemin hazırlamaktır. Bu kapsamda en etkili yol ise Türk dilleri arasındaki ayrılıkların en keskin olan alfabe farklılığının sona erdirilerek birbirimizi okuyup anlayacağımız ortak bir Türk alfabesinde uzlaşılması olacaktır.

KAYNAKÇA

Akalın, Şükrü Hâluk, (2001), "Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Ülküsü'nden Ortak İletişim Türkçesi'ne" **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi (Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Sayısı)**. S. 21/1, ss. 542-555. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

----, (2004), "1552 ve Sonrası: Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni'nin Açış Konuşması" **1552 ve Sonrası: Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**. 15 Ekim 2002. ss. 1-3. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Doğan, (2000), **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (1. Cilt)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Alkaya, Ercan, (1998), "Tataristan'da Dil ve Alfabe Meselesi Üzerine". **Türk Dili**. S. 562, ss. 293-299. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

----, (2007), "İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesi'ne Geçen Kavram Tercümeleleri" **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları (Osman Nedim Tuna Armağanı)**. Volume: 2/2 spring. ss. 41-53. www.turkishstudies.net:

Bennigsen, A. Alexandre, (2002), "Millî Türk Destanları Buhranı, 1951-1952: Mahallî Milliyetçilik mi, Beynelmillelçilik mi?". **Türkbilig (Anadolu ve Rumeli Ağzları Semineri)**. (Çev: Metin Özarslan). S. 4, ss. 61-70. Ankara. Türkoloji Araştırmaları.

Buran, Ahmet, (2002), "Konuşma Dili Yazı İlişkileri ve Derleme Faaliyetleri". **Türkbilig (Anadolu ve Rumeli Ağzları Semineri)**. S. 4, ss. 97-104. Ankara. Türkoloji Araştırmaları.

----, (2006), "Dil İlişkileri ve Kavram Tercümeleleri Üzerine Bir Değerlendirme" **XII. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Şöleni**. (Bakü-Azerbaycan, 10-17 Mayıs 2006)'ne sunulan bildiri.

----, (2007), **Kurşunlanan Türkoloji**. Elazığ. Manas Yayıncılık.

----, (2008), "Türkiye'de Ortak Dil Yaratma Çabaları ve Kürtçe", **Makaleler**. (Yay. Haz.: Ercan Alkaya-Süleyman Kaan Yalçın-Murat Şengül). Ankara. Turkish Studies Yayınları.

Demir, Nurettin, (2007), “Ağız Terimi Üzerine” (Editör: Laszlo Karoly) **Turcology In Turkey Selected Papers** (Selected by: Nurettin Demir ve Emine Yılmaz). ss. 143-157. Szeged. SzTE BTK ALTAJISZTIKAI TAN SZÉK.

Devletşin, Tamurbek, (1981), **Sovyet Tataristan’ı**. (Çev.: Mehmet Emircan). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dilek, Figen Güner, (2004), “Altay Türkçesinin Yazı Dili Hâline Getirilmesi” **1552 ve Sonrası: Kazan’ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**. 15 Ekim 2002. ss. 73-78. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican, (1997), **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Gökberk Macit, (2004), **Değişen Dünya Değişen Dil**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kara, Mehmet, (2001), **Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaağaç, Günay, (2002), **Dil, Tarih ve İnsan**. Ankara: Akçay Yayınları.

Kirişçioğlu, Fatih, (2004), “Kazan Hanlığı’nın İşgalinden Sonra Sibiryadaki Dil Politikaları” **1552 ve Sonrası: Kazan’ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**. 15 Ekim 2002. s. 37-44. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koç, Kenan ve Doğan, Oğuz, (2004), **Kazak Türkçesi Grameri**. (Redaktör: Ayabek Bayniyazov). Ankara: Gazi Kitabevi.

Korkmaz, Ramazan, (2004), **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**. Ankara: Türksoy Yayınları.

Özkan, Fatma, (2004), “Sovyetler Birliği Döneminde Türk Boylarında Dil ve Alfabe ile İlgili Görüş ve Uygulamalar” **1552 ve Sonrası: Kazan’ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**. 15 Ekim 2002. s. 45-57. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şengül, Murat, (2007), “Türkçe Öğretiminde Tarihsel Metinlerin ve Tarihsel Metin Özelliği Taşıyan Yazınsal Metinlerin Kullanımı” **Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu (Atatürk Üniversitesi-Erzurum. 25-27 Nisan 2007)**’na sunulan bildiri.

Xesenov, M. X, vd., (1994), **Edebiyat 10**. Kazan.

Yaman, Ertuğrul, (2001), “Tarihi Seyirden Hareketle Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili” **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi (Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Sayısı)**. S. 21/1. ss. 453-474). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zekiye, M. Z. vd., (1998), **Tatar Grammatikası-I**. Kazan.

